

РОЗДІЛ VII. ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 159.9-316.6

А. О. Грузін

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ЕФЕКТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ ЮНОГО НАУКОВЦЯ НА ЕТАПІ ЗАХИСТУ ДОСЛІДНИЦЬКОГО ПРОЕКТУ

У статті розглядаються питання психологічного супроводу учнів, що займаються дослідницькою діяльністю в Маловисківській гімназії Маловисківської районної ради Кіровоградської області. Зокрема, аналізується стан роботи психологічної служби, методичних об'єднань та предметних кафедр у напрямку підготовки учнів до науково-пошукової діяльності. Акцентується увага на специфіці етапу підготовки до захисту дослідницького проекту, визначені основні труднощі в учнів, пов'язані з ситуацією публічного виступу. Автор пропонує зразок тренінгового заняття з розвитку комунікативної компетентності та ораторських здібностей учнівської молоді.

Ключові слова: дослідницька діяльність, психологічний супровід, тренінг, компетенція.

Постановка проблеми. Реформа, здійснювана в нашій державі сьогодні в галузі освіти, спрямована на забезпечення максимального розвитку природних здібностей кожної дитини, у зв'язку з чим зростає роль розвиваючого навчання. Мета сучасної школи – створити сприятливі умови для творчого самовдосконалення учнівської молоді, відкрити перед нею нові перспективи і можливості.

Головною умовою розкриття потенціалу обдарованої дитини є психологічний супровід, що перетворює навчально-виховний процес на освітній простір, насичений різними інтерактивними заходами за всіма можливими сферами розвитку особистості. Насамперед, з'ясуємо тлумачення поняття «супроводжувати». Супроводжувати – значить іти, їхати разом з кимсь як супутник або той, хто супроводжує. Таким чином, супровід дитини на її життєвому шляху – це рух разом із нею, поруч, іноді ледь-ледь попереду. Дорослий уважно придивляється та прислухається до юного супутника, його бажань, потреб, фіксує досягнення та труднощі, що виникають, допомагає порадами і власним прикладом орієнтуватися в навколишньому світі, розуміти й сприймати себе.

Проте при цьому дорослий ні в якому разі не намагається контролювати, нав'язувати свої шляхи й орієнтири. І тільки за умови, якщо дитина розгубиться або попросить про допомогу, дорослий допомагає їй знову повернутися на свій шлях. Вибір шляху – право й обов'язок кожної особистості, а якщо на дорозі зустрічається той, хто здатний полегшити процес вибору, зробити його більш усвідомленим, – це гарантує успіх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуалізація проблеми психологічного супроводу в розвитку вітчизняної психології пов'язана з орієнтуванням на наявні в неї переваги та перспективи, що є вкрай необхідним в умовах сучасної освіти. На сьогодні в сучасній психологічній практиці відсутній єдиний методологічний підхід щодо визначення сутності

психологічного супроводу. Зокрема, це поняття трактується як уся система професійної діяльності психолога (Р. Бітянова, Р. Овчарова та ін.); як різновид процесу навчання та виховання (Л. Божович, Н. Крилова); як сприяння дитині в її розвитку (О. Асмолов); як допомога в соціальному вихованні (А. Мудрик, В. Слободчиков). Таким чином, поняття «психологічний супровід» досить широко використовується у визначенні найрізноманітніших педагогічних, психологічних та соціальних феноменів.

М. Бардієр, І. Ромазан і Т. Чередникова вважають, що особливість психологічного супроводу в цінності самостійного вибору дитиною свого життєвого шляху. Дорослий повинен цінувати природні механізми розвитку дитини, не руйнувати їх, а розкривати, при цьому самому бути і спостерігачем, і співучасником, і дослідником. На їх думку, завдання дорослих - сформувати здатність і готовність вихованця до усвідомлення своїх можливостей і потреб, здійснення самостійного вибору.

Мета статті. Висвітлити практичні аспекти створення психологічного супроводу учнів, що займаються дослідницькою діяльністю в Маловисківській гімназії.

Виклад основного матеріалу. У нашому закладі психологічний супровід здійснюється за такими напрямками: організаційно-методична робота, діагностичний супровід, консультативна діяльність, просвітницька робота, корекційно-розвивальна робота.

Організаційно-методична робота включає діяльність методичних об'єднань, предметних кафедр, творчих груп і психологічної служби закладу та передбачає:

1) проведення педагогічних рад з використанням нетрадиційних форм роботи, наприклад: «Спрямування діяльності педагогічного колективу на розвиток творчого становлення юної особистості та її інтелекту», «Моніторинг рівня технологізації науково-дослідницької роботи в гімназії», «Розвиток пізнавальної самостійності і творчих здібностей учнів» і т.д.;

2) організацію психолого-педагогічних семінарів, наприклад: «Робота з обдарованими дітьми та участь учнів у роботі МАН», «Мовленнєва компетентність як одна з базових в розвитку особистості», «Стимулювання пізнавальної активності учнів як засіб формування умінь використовувати власний досвід з опорою на соціальні компетенції», «Діагностування способів заохочення творчої ініціативи учнів» тощо;

3) поповнення інформаційного банку даних «Обдарованість» про зайнятість учнів у гуртках, клубах за інтересами, розробка системи психолого-педагогічного супроводу обдарованих та здібних дітей.

Діагностика спрямовується на визначення нахилів, здібностей обдарованих та здібних дітей (тести на визначення особливостей розвитку особистості, психічних процесів та функціональних станів, рівня інтелектуального розвитку, творчих здібностей, нахилів, соціального інтелекту, статусу в колективі, анкетування батьків, бесіди з педагогами), вивчення та впровадження в практику інноваційних педагогічних технологій з оптимізації, інтенсифікації, інтеграції навчання щодо розвитку творчої особистості, проведення спостережень, анкетувань, опитувань, моніторингових досліджень, методу експертних оцінок, тестувань.

Просвітницька робота проводиться з усіма учасниками навчально-

виховного процесу і включає консультування з упровадження інноваційних підходів до організації науково-пошукової діяльності учнів гімназії, круглі столи для учнів (наприклад: «Правила створення презентацій наукових робіт», «Тезовий виклад матеріалу під час захисту дослідницького проекту», «Вивчення рекомендацій щодо написання науково-дослідницької роботи»); години спілкування, надання консультативної допомоги, розробка та презентація пам'яток, буклетів.

Консультування учнів має на меті підвищення результативності в навчальній та науково-дослідницькій діяльності, особистісного розвитку та самореалізації учня.

Корекційно-розвивальна робота з обдарованими дітьми спрямовується на розвиток творчих здібностей, адаптованості до соціокультурного простору. Кожного року проводяться заняття з елементами тренінгу: «Прийоми розвитку психічних процесів учня».

Більш докладніше варто зупинитися на дослідницькій складовій освітнього простору гімназії, яка є джерелом інтелектуального потенціалу і важливим доповненням учнівського життя. Реалізується це через такі форми діяльності, як: олімпіади, творчі конкурси, турніри, наукові учнівські конференції, виставки учнівських наукових робіт, спрямовані на виявлення та самореалізацію обдарованих дітей та молоді. Наприклад, участь у роботі гімназійного наукового товариства «ЗУБР» та МАНУМ дозволяє реалізувати дослідницький підхід пізнавальної діяльності. Учні мають можливість розвивати цілеспрямованість, самостійність і творчу активність. Успіх такої роботи безпосередньо залежить від чіткості й ефективності організації діяльності гімназиста, тому що саме це викликає найбільші труднощі і водночас забезпечує упорядкованість усіх дій. Найкраще досягти цього можна шляхом використання тренінгових занять. Адже тренінг - це ефективне навчання, цікавий процес пізнання себе та інших, спілкування, ефективна форма оволодіння знаннями, інструмент для формування змін і навичок, своєрідна форма розширення досвіду та кругозору. Вашій увазі пропонуються матеріали для проведення тренінгу з розвитку умінь учнів презентувати результати власних досліджень на широкий загал.

Програма тренінгу «Технологія публічного виступу»

Мета: розвивати вміння організовувати самоосвітню діяльність у період підготовки до захисту дослідницького проекту; удосконалювати особистісні риси, необхідні для вдалого виступу, комунікативні навички (уміння говорити, розуміти і використовувати «мову жестів» з метою впливу на аудиторію, висловлювати свою думку й аргументовано її доводити) та навички саморегуляції в напруженій ситуації, пов'язаній з публічним виступом.

Завдання:

1. Стимулювати мотивацію до інтелектуальної діяльності.
2. Надати рекомендації вдалого публічного виступу.
3. Формувати навички спілкування, висловлювати свою точку зору, аргументувати і відстоювати свою позицію.
4. Сформувати вміння встановлювати контакт з аудиторією.
5. Навчити долати комунікативні бар'єри у прояві почуттів та емоцій, виділити роль вербальних і невербальних компонентів під час публічного виступу, навчити виражати свій внутрішній стан за допомогою міміки та розуміти її.

6. Розвивати голосові дані, тренувати й удосконалювати мовний апарат, досягати виразної і чіткої дикції.

7. Визначити помилки ораторів-початківців у публічних виступах (у звучанні голосу, у виразі очей і тощо), усвідомити неефективні форми поведінки.

8. Поглибити процеси саморозкриття, розвиток навичок самоаналізу.

9. Розвивати вміння опановувати себе в стресовій ситуації, пов'язаній з публічним виступом, навчити елементам саморегуляції.

10. Розвивати в учнів позитивний «Я»-образ, формувати адекватну самооцінку, впевнену поведінку, коригувати негативні особистісні утворення.

11. Виховувати інтерес до отримання нових знань, розвитку своїх умінь та навичок.

Орієнтовний план тренінгу

№	Зміст роботи	Орієнтовна тривалість
Вступна частина		
1.	Привітання. Вправа «Ім'я – рух».	2 хв.
2.	Виявлення очікувань. Вправа «Дерево очікувань».	2 хв.
3.	Прийняття правил групи: «Які правила допомагають у спілкуванні?»	2 хв.
Основна частина		
1.	Інформаційне повідомлення на тему «Теоретичні основи публічного виступу».	7 хв.
2.	Вправа-розминка «Пересядьте всі ті, хто...»	1 хв.
Розвиток невербального спілкування		
3.	Бесіда про жести.	3 хв.
4.	Вправа «Міміка і стан людини».	8 хв.
Розвиток вербального спілкування. Вправи на експресивність та виразність мови		
5.	Робота над тоном мови.	7 хв.
6.	Тренування польотності голосу.	2 хв.
Робота зі страхом		
7.	Малюнок на тему «Мій страх».	5 хв.
8.	Обговорення способів подолання страху.	2 хв.
9.	Вправа-експеримент.	2 хв.
10.	Вправа на дихання.	2 хв.
11.	Вправи-перевтілення: «Немов би...», «Акторська гра», «Уяви себе морозивом».	3 хв.
Заклучна частина		
1.	Вправа «Оплески».	2 хв.
2.	Підбиття підсумків тренінгу. Рефлексія.	5 хв.
3.	Завершення тренінгу. Вправа «Віночок побажань».	3 хв.

Скринька тренінгових активностей

1. Вправа «Ім'я-рух». Інструкція: «Станьте в коло. Кожен по колу виходить уперед і робить будь-який рух, так себе представляє і вимовляє своє ім'я. Після цього всі ми будемо цією людиною і на рахунок: раз, два, три! – всі разом повторимо його ім'я і рух».

2. Інформаційне повідомлення: «Теоретичні основи публічного виступу».

Запитання до аудиторії: Хтось вже виступав у своєму житті? Як перший виступ? Хто отримував задоволення від виступу? Хотілося б ще повторити?

Який це вдалий виступ?

Вся підготовка це відповідь на 6 запитань:

1. «Що?». Журналісти знають, щоб написати хорошу статтю треба відповісти на питання: Що я хочу донести до слухачів? (Я хочу виступити добре, в чомусь переконати когось). Але це не відповідь. Точніше питання: «Що я хочу створити під час виступу?».

2. Кому збираюся це розповідати? У залежності від нашої аудиторії ми по-різному будемо готуватись (слухачі - школярі, дорослі, учителі, науковці, професори і т.д.). У різних вікових груп – різні пріоритети і мета. Які очікування в цій аудиторії? Чи мають ці люди досвід або освіту в сфері, якій присвячено виступ? Це дуже важливо: якщо не врахувати досвід або освіту певної аудиторії, ваш виступ може виявитись або нецікавим, або незрозумілим.

3. Для чого мені і для чого людям? З одного боку, це питання підводить нас до парадоксальної відповіді: «А ні для чого!». Справа в тому, що у світі кожного дня проходять тисячі виступів, презентацій, на яких люди засинають через те, що оратор говорить нудні речі і манера подачі відповідна. Якщо вам «нема для чого», то не треба «мучити» людей. З іншого боку, вам це потрібно. Дайте відповідь на питання: «Чому я цього хочу?», «Які у мене є бажання?», «Чому я так рвусь на сцену?», «Чим я хочу поділитись з людьми?». Є цікаві спостереження. Виявляється, що усвідомлення цілі дає сили.

4. Де ми будемо виступати? Що це за аудиторія? Яке це приміщення? Скільки буде людей? Чи будете ви виступати за трибуною? Чи є мікрофони? Чи є фліп-чарт? Всі технічні аспекти пов'язані з виступом і місцем? Чи достатнє освітлення?

5. Коли? Скільки часу займе підготовка? Після обіду люди менш уважні і єдине бажання - хочеться трішки порелаксувати, хочеться відновити свої сили після ситного обіду. Тому, напевно, треба прикласти якісь зусилля для того, щоб розкачати аудиторію і її розбудити.

6. Має безпосередній зв'язок з ораторським мистецтвом **«Як виступити?»**. Ми повинні зрозуміти, що допоможе донести інформацію та реалізувати наші плани і цілі більш ефективно. Можливо, треба використати форми діалогу з аудиторією. Тобто не просто виступати монологом, а постійно спілкуватися зі слухачами, задаючи якісь питання. Якщо такої можливості немає, можна організувати псевдодіалог.

Бесіда «Використання жестів». Застосовуйте жест, відчуваючи необхідність у ньому, жестикуляція не повинна бути безперервною. Не жестикулюйте руками протягом усієї доповіді, керуйте жестами – жест не повинен відставати від слова, урізноманітнюйте жестикуляцію. Не користуйтеся одним і тим самим жестом у всіх випадках, коли потрібно надати словам виразності. Не менш важливим є початок, а саме перші 2 хвилини: ви або захопите аудиторію від самого початку, або втратите її. Крім того, вдалий початок допоможе недосвідченому оратору почуватися впевненіше. Як почати? Провокаційне питання, історія з життя, якісь факти або статистичні дані, згадка останніх новин або відома цитата. Дайте відповідь на питання аудиторії: «Навіщо ми тут? Про що розповідатимеш? Що це нам дасть?». Варто дивитися безпосередньо в очі слухачам, використовуючи питання типу: «Ви розумієте...», «Ви також помітили, що...», «Як Ви знаєте...». Це подобається людям. Завжди є люди, котрі усміхнуться, кивнуть чи якимось інакше схвально відреагують на ваш виступ. Наприкінці виступу ще раз подивіться на

аудиторію, поцікавтесь, чи не має до вас питань, подякуйте за увагу і спокійно залиште трибуну.

Вправа «Міміка і стан людини». Інструкція: пропонують зобразити за допомогою міміки такі емоції: гнів; презирство, прагнення йти на контакт; страждання, байдужість; страх, іронія; подив, тріумф; спокій, стримане роздратування; радість, обурення.

Вправи на експресивність та виразність мови. Якщо розглядати голос оратора, то він повинен бути впевненим, гучним, рівним і енергійним. Можна іноді робити паузи, змінювати тон і ритм голосу, робити його то навмисно голоснішим, то тихішим. Це допоможе привернути увагу слухачів. Постійно тренуйте свій голос; найзручніший спосіб для цього – читання вголос; контролюйте правильність вимови. Розвивайте свої голосові дані. Тренуйте і удосконалюйте мовний апарат. Досягайте чіткої і ясної дикції.

Робота над тоном мови. Вимовіть фразу «Яка у нього професія» так, щоб виразити: захоплення; співчуття; презирство; зневагу; питання; заздрість; питання-перезапит; здивування.

Вправа тренування польотності голосу. Між двома співрозмовниками має бути достатньо велика відстань (хоч би 6-10 метрів), говорити треба тихо, майже пошепки, але виразно. Тема бесіди заздалегідь не обговорюється. Перед виконанням вправи ви повинні розробити мовну ситуацію (наприклад, уявити, що поряд знаходиться хтось третій, який з яких-небудь причин не повинен дізнатись про зміст вашої бесіди).

Робота зі страхом. Малюнок на тему «Мій страх». Психолог просить дітей назвати те, чого вони найбільше бояться, і намалювати свій страх. Це може бути абстрактний малюнок або зображення конкретного об'єкта страху, тривоги. Коли виконання малюнків завершено, підлітки по черзі коротко пояснюють, чого вони бояться і що вони зобразили. Після цього тренер групи пропонує учням розірвати аркуш із малюнком на дрібні шматочки і говорить про те, що тепер кожен із них перемиг свій страх, що їхнього страху більше не існує. Розірвані аркуші потрапляють у кошик зі сміттям, будуть спалені - і від страхів нічого не залишиться.

Отже, перед вами стоїть складне завдання. Необхідно виступити з доповіддю. Хвилювання просто долає вас. Ви навіть не знаєте, як взяти себе в руки. Який рецепт? Немає єдиного засобу від цього (наприклад, актори перед виходом на сцену за кулісами розминаються як спортсмени).

Вправа-експеримент. У положенні стоячи зігніть плечі, втисніть в них голову, опустіть її і дивіться на підлогу. Стійте так пару хвилин. Згадайте яку-небудь гарну подію з вашого життя і спробуйте поговорити про неї, не змінюючи положення тіла. Виходить веселитися в цьому положенні? Не думаю. І не дарма, адже такий стан типовий для стану образи, пригніченості. Таке положення тіла виникає як структура в результаті негативного емоційного досвіду, отриманого на одному з етапів розвитку (вік 2,5-4 року приблизно). Тепер давайте поміняємо положення. Розкриємо груди, плечі назад, погляд на лінію горизонту, верхівка ніби прив'язана до неба, ноги на ширині плечей, носки злегка назовні, коліна прямі. Постійте так пару хвилин. Спробуйте поговорити тепер. Навряд чи ви не відчуєте різниці. Таке положення тіла в свою чергу відповідає стану впевненості в

собі, оптимізму, цілеспрямованості (поза вождя, лідера).

Висновок – положення тіла впливає на внутрішній стан. А внутрішній стан має звичай транслюватися назовні і читатися іншими людьми на несвідомому рівні. Отже, прийміть позу вождя, зробіть паузу - і починайте.

Вправа на дихання. Розслабтеся, подихайте глибоко, зробіть вдих-видих. Прочитайте свій матеріал, щоб знати його на відмінно, щоб бути експертом в цьому питанні. Згодом зупиніть хід своїх думок і зробіть декілька глибоких вдихів і видихів (носом вдих і видих ротом).

Вправа «Немов би ...». Якщо ви хвилюєтесь і у вас недостатньо впевненості і сил, можна використати техніку «Немов би...» або прийом «Верки Сердючки». Граємо роль іншої людини. Вибираємо людину, яка є хорошим актором, оратором. Вам подобається манера подачі, ви копіюєте цю манеру.

Вправа «Акторська гра». Треба тренуватися перед виступом так, як робить професійний актор. Важливо вжитись в образ. До виступу ви хвилюєтесь, виходите на сцену і це вже не ви. Ви в образі, тут нічого боятись, ви граєте іншу роль.

Вправа «Уяви себе морозивом». За пару хвилин до виходу свідомо на час затримайте дихання, розслабте всі м'язи тіла, відчуйте себе розтанувшим морозивом. Ця вправа допоможе трохи зупинити хвилювання. Уявіть, що вам належить зробити доповідь вашим друзям, яким це дуже цікаво, і вперед...

Вправа «Віночок побажань». Інструкція: усі учасники стають у коло один за одним та кладуть праву руку на плече сусіду. Кожен учасник по черзі називає ім'я сусіда і щось йому бажає. Гра закінчується, коли всі учасники обмінялися побажаннями.

Висновок. Отже, це дає підстави стверджувати про запровадження системи психологічного супроводу юних науковців на окремих етапах їхнього навчання у загальноосвітньому навчальному закладі. Тому, психологічний супровід розвитку особистості учня необхідно розглядати як цілісну системно-організовану діяльність, у процесі якої створюються соціально, психологічні та суто педагогічні умови для успішного навчання й особистісного розвитку кожного школяра в освітньому середовищі.

Список використаної літератури

1. Ворник Б. М., Голован О. А. та ін. Безпечна поведінка : Інформаційний посібник для підлітків та молоді / Б. М. Ворник, О. А. Голован. – К. : ВЦ «Сім'я», 1999. – С. 23-24.
2. Жуков Ю. М., Петровская Л. А., Растянников П. В. Диагностика и развитие компетентности в общении. Специальный практикум по социальной психологии / Ю. М. Жуков, Л. А. Петровская, П. В. Растянников. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 104 с.
3. Ісайкіна О. Мистецтво публічного виступу / О. Ісайкіна // Психолог. – 2012. – №15-16. – С. 29.
4. Мельник Е. И. Содержание коммуникативной компетентности педагога / Е. И. Мельник // Психология и школа. – 2004. – №4. – С. 36-42.
5. Болсун С. А. Азбука для вчителя: [навчально-методичний посібник] / С. А. Болсун. – Кіровоград, 2007. – 104 с.
6. Олійник Т. М. Пам'ятка юному науковцю: Як підготуватися до захисту проектно-дослідницької роботи? – Долинська, 2008. – 21 с.
7. Пам'ятка юному науковцю: Інформатичний збірник Кіровоградської обласної Малої академії наук. – Кіровоград, 2007.
8. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психологический словарь-справочник / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск : Харвест, 2004. – 576 с.

9. Петровская Л. А. Коммуникативность в общении / Л. А. Петровская. – М. : Наука, 1989. – 216 с.

10. Щербо І. Нарада від наради різниться.../ І. Щербо // Директор школи. – 2005. – №12. – С. 21-22.

Анна Грузин. Психологическое сопровождение эффективной подготовки юного ученого на этапе защиты исследовательского проекта.

В статье освещены вопросы психологического сопровождения учащихся, занимающихся исследовательской деятельностью в Маловисковской гимназии Маловисковского районного совета Кировоградской области. В частности, проанализировано состояние работы психологической службы, методических объединений и предметных кафедр по подготовке учащихся к научно-поисковой деятельности. Внимание сосредоточено на специфике этапа подготовки к защите исследовательского проекта, определены основные трудности, которые возникают у учащихся при публичном выступлении. Автор приводит пример тренингового занятия по развитию коммуникативной компетентности и ораторских способностей у учащейся молодежи.

Ключевые слова: исследовательская деятельность, психологическое сопровождение, компетенция, тренинг.

Anna Gruzin. The psychological guidance of the young scientist's efficient training on the stage of the research project defense.

The article examines the psychological support of students engaged in research activities in the gymnasium of Mala Vyska, Kirovograd region. In particular, it analyses the state of psychological service, teaching unions and specialized departments dealing with preparing students for scientific and exploratory activities. The author focuses her attention on the stage of preparation the research project to defense and defines the students' difficulties related to the situation of public speaking. The author gives a sample of the training session on the development of students' communicative competence and speaking abilities.

Key words: research activity, psychological guidance, competence, training session.

УДК 37.015.31-053

Л. А. Яременко

ТВОРЧІ ЗДІБНОСТІ У СВІТЛІ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ

У статті аналізується процес формування творчих здібностей та розглядаються вікові особливості їх формування.

Ключові слова: творчі здібності, вікові періоди.

Постановка проблеми. Процес реалізації здібностей передбачає вияв індивідом особистісно значущої активності, зумовленої, з одного боку, характером та цілями тієї чи ін. діяльності, а з другого – такими утвореннями його внутрішнього світу, як мотивація, схильності інтереси. Існує чимало людей, які, незважаючи на гарні здібності, не досягають задовільних результатів у навчанні через недостатній розвиток мотиваційної готовності до цього виду діяльності, відсутність належної витримки, старанності, наполегливості, уважності тощо.

Необхідними передумовами розвитку здібностей є природжені задатки, анатоמו-фізіологічну основу яких становлять будова й функції вищої нервової системи, зокрема такі властивості нервових процесів, як сила, врівноваженість і рухливість. С. Тищенко наголошує на тому, що слабкість нервової системи є підґрунтям високої сенсорної чутливості, що позитивно позначається на розвитку багатьох здібностей. Проте задатки – це не є «готові» здібності, а